

Б.Қ.Сәдуақас¹, М.Р.Ысқақов²

¹ Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;

² № 101 мектеп-лицей, Қарағанды

Орыс сыныптарында қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін оқыту

Мақала авторлары қазіргі таңдағы шешуі күрделі мәселелерді алға тартып, өзіндік ұсыныстарымен қоса, іс-тәжірибелік, әдістемелік кеңес құруды жөн көрген. Қазақтың халық ауыз әдебиетін арнайы оқулық ретінде оқытып, оның оқушыларға тіл үйретуде зор көмегі тиетініне сеніммен қарайды. Қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүріне байланысты ашық семинар сабақ жүргізуді үлгі ретінде көпшілікке тарту еткен. Тіл үйретуге басқа пәндердің көмегі тиіп, мәселен, Қазақстан тарихы, географиясы қазақ тілінде жүргізілуін қалайды. Қазақтың бай салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын әрбір ұлт өкілі білуге тиіс екендігін және олардың білуге міндетті екендігін басып айтқан. Тіл үйрету мәселесі жалпы халықтық деңгейде жүргізілуі керектігіне тоқталған.

Кілтті сөздер: қазақ халқы, ауыз әдебиеті, орыс мектептері, қазақ тілі оқулықтары, модуль көлемі, қазақ тілін меңгерту, қазақтың әдет-ғұрпы, қазақша нұсқалар, сабақ үлгілері, пән мұғалімі, ежелгі дәстүр.

Қазақ халқының бай ауыз әдебиетінің де, тарихының да, тілінің де мол қазынасы әдет-ғұрып, салт-дәстүрінде жатыр [1]. Жер бетіндегі қай халық болса да өз салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын ұстану жағынан алдыңғы орында сияқты. Көптеген жақсы дәстүрлеріміз жарқырап көрінбей, жай тілде бар, жүректе жоқ, қағазда бар халықта жоқ боп, уақытты оздырып жатыр. Тамаша дәстүрлерге өте бай екенімізді жас ұрпақтардың құлағына күн сайын құя бергеннен еш ұтылмаймыз. Біздің қоғамда тек қазақ ауылдары мен қаладағы қазақ тойларында шынайы болса, театрларда, оқу орындарында, қазақ мектептерінде, аралас мектептердің қазақ сыныптарында ғана дәстүрлердің шынайы емес сахналық көріністе, қойылымдарда ғана көрінуінен басқа жаппай жалпыхалықтық болып таралуына қыруар еңбек керек. Ал қазақ дәстүрлерін көрсетіп, насихаттау тек Наурызда ғана өтіп келе жатқанына біраз жылдар болып қалды. Тіпті, орыс мектептеріне арналған қазақ тілі оқулықтарының бәрінде де бір модульдің көлемінде оншақты сағатқа құрылған бағдарламамен шектеліп келеді. Оған да тәуба деп отырмыз [2].

Қазіргі кезде кез келген орыс мектебіндегі сыныптардың жартысына жуығы жергілікті қазақ ұлт өкілдері. Оларға «Шығысым Батыс боп кетті» дегізбей, дер кезінде санасын жаулаудың, әрине, қазақтың озық үлгідегі дәстүрлері мен ғұрыптары арқылы «беттерін бері қаратып» он бір жыл бойы ойландырып отыратын болсақ, өз халқымызға да, асыл қазынамызға да ие боларымыз анық. Сонымен қоса, біздің елімізде өмір сүріп жатқан қай ұлт өкілі болса да қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін «бес саусағындай білуге» тиіс және де міндетті дер едік. Бір шаңырақ астында тұрып жатқаннан соң, олардың дәстүрлерінің насихатталуына да көп көмегімізді аямай отырғанымызды ұмытпағаны жөн секілді. Салт-дәстүрге баса назар аудару арқылы ерте заманнан бергі өткен өмірізді тереңдете оқыта аламыз. Сол себептен де қазақ тілін меңгертуге бірден-бір көмек жасай алатын дерек көздері осы әдет-ғұрып, салт-дәстүрімізде жатыр. Оқушыларды патриотизмге тәрбиелейтін, адамдарды бір-біріне түсіністікпен, сыйластықпен қарататын, әдеп сақтау, ибалық, инабаттылық жағына бой бұрғызатын, жамандықтан аулақ қылатын, қажетті ақыл-кеңеске толы салт-дәстүрдің кешегісі мен бүгінгісін салыстырмалы түрде арнайы оқулық ретінде қарастырып, жалғыз мектеп қана емес, барлық оқу орындарына халық ауыз әдебиетін кіргізетін уақыт жетті. Кешігіп те жатырмыз.

Қазақтың әдет-ғұрпы мен салт-дәстүріне байланысты материалдар көптеп баспа беттерін көруде. Тіпті, екі-үш тілде қатар аударылып шыққандары бар. Деректі фильм етіп түсірілген орысша әрі қазақша нұсқалары кейінгі жылдары көптеп шығуда. Бүкіл Қазақстан Республикасында әр мектепте сабақ беріп жүрген қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдерінің жеке қоржынындағы жазулы тұрған дайын салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптарға байланысты жазылған сабақ үлгілерін жиыстырып, белгілі уақытқа құрылған осы сабақ үлгілерін сұрыптап, оқулық құрастыру — қиын да емес. Тек Білім және ғылым министрлігі рұқсат етсе болды.

Қазақ халқының ұлттық құндылықтары арқылы жас ұрпақтың танымын, сана-сезімін ұстанымын, болашаққа аттаған қадамын реттеуге, саралауға болады. Қазақ елі — көп ұлтты мемлекет деген атқа ғана ие болмауы үшін, көп тілді ел деген сөзге қалмау үшін, біртүлді мемлекет, оның

кожайыны көп ұлт емес, бір ғана қазақ халқы екендігін мойындату керек. Әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді оқыту арқылы да, оны күнделікті өмірде қолдана білгізу арқылы да елдігімізді сақтап, асыл мұраларымызды, қасиетті қазынамызды қадірлете алуымыз керек. Сол себептен де қазақ еліндегі қай тілдегі мектеп болса да, әдет-ғұрып, салт-дәстүр арқылы тәрбие жұмысы жүргізілуі тиіс.

Бауыржан Момышұлы 1943 жылы, наурыз айында Қазақ ССР Халық Комиссарлары Кеңесінің Төрағасы Н.Оңдасыновқа асық, жасырынбақ, айтыс, бәйге, аударыспақ ойындарының жастарды шеберлікке, мергендікке, ширақтыққа, табандылыққа, ептілікке, тапқырлыққа, өлеңді суырып салып айтуға, ауыз әдебиеті мен музыкаға сүйіспеншілігін арттыруға, есеппен тәуекелге бел байлауға, тіпті, өзінің атағы мен ары үшін өлімге бас тигуге дейін баратынын рыцарлық қасиетке тәрбиелейтінін айта отырып: «Қазақ халқының өткен тарихындағы барлық жақсы дәстүрлер бүгінгі таңда қайта салтанат құруы тиіс», — деп, арнайы хат жазып жолдауы тегіннен-тегін еместігін аңғартса керек.

Белгілі қоғам қайраткері, заңгер ағамыз Н.Шайкенов: «Ұлт дәстүрі — заңнан биік», — деген екен. Өте орынды, қисынды айтылған тұжырымдар. Олай болса, осы пікірлер әдет-ғұрып, салт-дәстүрдің тигізер пайдасының мол екендігін дәлелдеуде [3].

«Күйеу келтір, қыз ұзат, тойынды қыл...» атты ашық сабақтың жоспары мен өтілу барысында қолданылатын материалдарды мысалға келтірелік. Бұл тақырып жоғары сынып оқушыларына 9-сыныптан бастап қана өтілуге тиіс. Әрбір өтілген ашық сабақтың материалдары кітапша етіліп, электрондық нұсқасымен бірге мектептің мұрағатына енуі керек деп ойлаймыз. Басқа мұғалімге, әсіресе, жас мамандарға үлгі боларлық көмекші құрал ретінде сақталынғаны тіптен жақсы. Сонымен, ашық сабақтың толық жазбасының бірінші мұқабасынан бастасақ. Жоғары жақта Қазақстан Республикасы Ғылым және білім министрлігі, астына облыстық білім беру департаменті, сосын өз мектебінің аты. Одан төменгісі мектеп әкімшілігінің рұқсаты, мектеп мөрі мен басшы қолы, айы, күні, жылы. Мұқабаның ортасына таман ашық сабақ деп бір жолға жазылып, тақырыптың атын тырнақшаға алып, айырықша көз тартарлық әріптердің жазылуымен көркемдеп көрсету керек. Тақырыптың астына пән мұғалімі деп, мұғалімнің аты-жөні жазылып, ең аяғына таман елді мекеннің аты мен жыл жазылады. Келесі бірінші бетке бірінші астынан бірі санамалап: пән, сынып, тақырып, өтілетін күні, уақыты, аудиториясы және сабақ туралы аннотация жазылуы керек. Екінші беттен бастап сабақтың жоспары жазылады. Бас жағына ашық сабақ жоспары:

1. **Сабақтың тақырыбы:** «Күйеу келтір, қыз ұзат, тойынды қыл...».

2. **Сабақ түрі:** семинар сабақ.

3. **Сабақ типі:** білім, дағды, машықтарын жетілдіру.

4. **Сабақ әдісі:** әңгіме, сұхбат, сұрақ-жауап.

5. **Сабақ формасы:** жеке.

6. **Көрнекілігі:** оқулық, ғылыми-көпшілік шығармалар, әдеби көркем шығармалар, түрлі-түсті көркем суреттер, картиналар, қазақтың ұлттық киімі, тамақ, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, әшекейлер, ойындарға арналған энциклопедиялар көрмесі, үйлену тойы туралы көркем және деректі фильмдер, құдаласу түрлері, жөн-жоралғылар түрлері, қыз ұзатудың рәсімдері, той басқарудың жол-жобасы, тойдағы ойынның түрлері, мақал-мәтелдер жазылған плакаттар.

7. **Сабақтың мақсаты:**

1) **білімділік.** Қазақ халқының әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерінің озық үлгілерінен мол ақпараттар алу. Тарихи деректерге жүгініп, әдет-ғұрып пен салт-дәстүрді ажырата білу;

2) **дамытушылық.** Оқушылар осы тақырыпқа байланысты бұрыннан естіп, біліп жүрген білімдерін ортаға салып, әңгімелейді. Мақал-мәтелдер, жар-жар, беташар, қоштасу, сыңсу, сүйінші сұрау, бата түрлерін жатқа оқиды, ойларын айтады, пікірлеседі;

3) **тәрбиелік.** Қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін сақтай білуге талпындыру. Отбасын құрудың қандай қиын екеніне дәлелдер келтіру. Достық, бірлік, татулық, махаббат туралы сөз қозғап, қыздың қылығы мен ұлдың жүріс-тұрысы, ұстанымы жөнінде әңгімелесу, пікір алысу.

8. **Сабақтың өтілу барысы:**

1. **Ұйымдастыру кезеңі.**

2. **Үйге берілген тапсырмаға шолу жасап, қысқаша қорытындылау.**

3. **Тексеру, барлау жасау. Алғашқы қадам.** Қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлері жайлы қаншалықты мағлұматтары бар екендіктерін анықтау.

Семинар сұрақтары:

– Әдет-ғұрып дегеніміз не?

– Қандай әдет-ғұрыптарды білесіңдер?

- Салт-дәстүр дегеніміз не?
- Қазақтың қандай салт-дәстүрлерін білесіңдер?
- Екеуінің қандай ұқсастықтары мен айырмашылықтары бар?

4. Оқушыларды бағалау. Сабаққа белсенді қатысып отырғандарға ынталандырып, тек өте жақсы ұтымды жауап бергендерге ғана «үздік бағасын» өз журналыңа қойып қою / жаңа сабақ түсіндірілген соң, алған білімдеріне де сондай баға болатынына жарнама жасау/.

5. Жаңа сабақ. Қарқынды кадам. Тақырыпқа байланысты әңгіме, сұхбат жүргізу. Сөздікпен жұмыс жасау. Құда, құдағи, құдаша, қайын ата, қайын ене, қайын іні, қайын сіңілі, қайын жұрты, өз жұрты, нағашы жұрты, келін /келін бала/, күйеу жігіт /бала/, жігіт жолдас, қыз жолдас, неке кию, неке суы, атастыру, айттыру, сүйек жаңғырту, қалыңдық, қыз ойнақ, ұрын келу, құда түсу, енші, жасау, жұбайы /зайыбы/, жеңге, жезде, балдыз деген сөздерге түсінік беру.

1. Құда түсудің түрлері мен жөн-жоралғылары:

Құда түсудің түрлері:

Бел құда,

Бесік құда,

Қарсы құда,

Жанама құда.

- Қазіргі заманда қай құда түсудің түрі қолданып келеді?
- Алып қашу деген бар ма? Кітаптан оқыған, елден естіген, көзіңмен көргендерің бар ма?
- Тағы да қандай құдаласудың түрін білесіңдер?
- Ендеше құда түсудің жөн-жоралғылары естерінде болсын. Дәптерлеріңе жазып алыңыздар. Осы кезде /«Той жыры» әні ақырындап қойылған соң, «Тойбастар» күйі ойналып тұрады/.

Құда түсудің жөн-жоралғылары:

1. Жаушы жіберу. 2. Құдаларды қарсы алу. 3. Сырға салу. 4. Қалың мал келісімі. 5. Бес жақсы /бас жақсы/ сый-сияпаты. 6. Ілу. 7. Өлі-тірі рәсімдері. 8. Той малы /қара мал/. 9. Сүт ақы. 10. Жігіт түйе. 11. Ұрын той жасау. 12. Қыз ұзату тойы. 13. Жасау беру. 14. Келін түсіру. 15. Отау тігу. 16. Қоржын той. 17. Төркіндеу.

Құда түсудің жөн-жоралғыларының әрбіріне арналып жазылған қысқаша түсініктеме мәтіндерді әр оқушыға таратып беріп, оқытып, түсініктерін айтқызу. Немесе осы жерде ілеспе аударма жасатуға болады. Сұрағанда тақырыпшалардың бәрі толық қамтылуы тиіс. Құрылған мәтін үш-төрт сөйлемнен көп аспағаны дұрыс.

Мысалы:

Қалың мал

Құда түскеннен соң, жігіт жағы қалың мал төлеуге тиіс. Бұл — қазақ қазақ болғалы бұлжымайтын ежелгі дәстүр. Оның мөлшері құдалардың дәрежесі мен әулетіне байланысты екі жақ келісе отырып шешіледі. Ерте кезде қалың малдың «қырық жеті», «отыз жеті», «жиырма жеті», «он жеті», «домалақ қалың мал», «домалақ бата» деген түрлері болған.

Осы түсініктерін ары қарай жетілдіріп, бекіте түсу үшін, ой-толғауға арналған сұрақ қойылмақ:

– Қазақта: «Әр елдің салты басқа, иттері қара қасқа», — деген нақыл бар, осы құда түсу жөн-жоралғыларының қайсысы өзіміз тұрған аймақта көп қолданылып келеді?

2. Қыз ұзатудың рәсімдері:

1. Көпшік қыстырар. 2. Шашу. 3. Киім ілу. 4. Табалдырық кәдесі. 5. Сыбаға асу. 6. Малға бата жасау. 7. Құйрық-бауыр асату. 8. Киім тігу. 9. Босаға аттар. 10. Асық жілік. 11. Ал төс. 12. Неке оқу. 13. Қыз қашар, түндік жабар. 14. Шатыр байғазы. 15. Мойын тастау. 16. Шаңырақ көтеру. 17. Ат байлар. 18. Сәукеле кигізу. 19. Босағаға ілу. 20. Сарын /аужар/ [4].

Мұғалім осы рәсімдердің барлығын өзі айтып, түсіндіріп, энциклопедияларды көрсету арқылы қысқаша шолу жасап өтеді. Мұны үй тапсырмасы ретінде әркімге жеке-жеке тақырыпты бөліп береді.

Картиналарды пайдаланып, ұзатылатын қыздың киім киісі мен киім үлгілеріне баса назар аудару қажет. «Қыз Жібек» киносынан үзінді көрсетіп, бұрынғы мен қазіргі киім үлгісіндегі айырмашылықты айтқызу.

3. Той басқарудың жол-жобасы:

1. Той бастар өлеңі. 2. Ұзатқан қыздың қоштасуы. 3. Шешесінің қоштасуы. 4. Жеңгесінің қоштасуы. 5. Қайым айту. 6. Жар-жар. 7. Сыңсу. 8. Беташар. 9. Бата беру.

Магнитофоннан Той бастар, Жар-жар, Беташар секілді қазіргі кезде жиі айтылып жүрген өлең-жырларды естірту. Және Жар-жарды барлығы қосылып айтып, келесі сынақ-сабаққа өз күштерімен тойдың өтілуін бейнелейтін қойылым ұйымдастыруына көмек жасау, бағыт беру қажет.

4. Мақал-мәтелдер айтқызу. Бір жолды, екі жолды, төрт жолды мақал мәтелдерді плакаттардан тауып, мағынасын ашқызу; /жазылған мақал-мәтелдер саны әр оқушыға төрт-бестен келсе, біреуі болмаса, біреуі қолма-қол естерінде жатталып қалады/.

– Қанеки, кім көп еске сақтап қалады?! Жан-жақтарыңызға қараңыздар, бірер минуттан соң плакаттарды жинап алғанда, жарыс ұйымдастырамыз, — деп ескерту жасау.

Мысалы, алдын ала ілінген, тіпті, үйге де берілген мақал-мәтелдер.

Тойдың болғанынан, боладысы — қызық.

*Аты, тоны сай кісі,
Жиын-тойға барысар.
Ұлы, қызы бар кісі,
Құдалыққа барысар.*

*Асқа барсаң, аш бар,
Тойға барсаң, тоқ бар,
Той қызығы — көкпар.*

Той тамағы — тәтті.

*Құданы Құдай қосады,
Досты періште қосады.*

*Әке сөзі — парыз,
ана сүті — қарыз.*

*Әйел жерден шыққан жоқ,
Ол да еркектің баласы.
Ерлер көктен түскен жоқ,
Әйел оның анасы.*

*Ұл өссе — ұрпақ,
қыз өссе — ырыс.*

*Шешеге қарап қыз өсер,
Әкеге қарап ұл өсер.*

Анаңның алдында асқар тау да аласа.

*Көріп алған көріктіден,
Көрмей алған текті артық.*

Ырыс алды — қыз.

Тегіне қарап, қызын ал.

*Бірінші байлық — денсаулық,
Екінші байлық — ақ жаулық,
Үшінші байлық — он саулық.*

*Үйлену — оңай,
Үй болу — қиын.*

*Жақсы әйел — ырыс,
Жаман әйел — ұрыс.*

*Күйеу — жүз жылдық,
Құда — мың жылдық;*

*Білімді әйел басыңа қарайды,
Білімсіз әйел жасыңа қарайды.*

*Адам ақылымен сымбатты,
Ұрпағымен қымбатты.*

Көргені жақсы көш бастайды.

*Бала — бақшадағы гүлің,
Оны тәрбиелеу — үлкен ғылым.*

*Ердің жақсысы елімен ойласады,
Әйелдің жақсысы ерімен ойласады.*

*Шақырусыз тойға барғаниша,
Шапаныңды ки де тойға бар.*

Тойда тоныңды сұрама.

Таз таранғанша, той тарқайды.

*Әйел — үйдің көркі,
Еркек — түздің көркі.*

*Әшейінде ауыз жаппас,
Той дегенде, өлең таппас.*

*Біреу болса — құда,
Екеу болса — ұя.*

*Жақсы болсын, тегі, заты, тұқымы,
Пәк, ұятты болсын жанның тұнығы... /Жүсіп Баласағұн/*

*Елден елді аралап,
Текіден текті саралап,
Нұсқасын байқап саралап... /Ақтамберді/*

*Көріп алсаң көріктіні,
Таңдап алсаң тектіні,
Сонда көңіл толмай ма!?!.. /Абай/*

– Есте қалған мақал-мәтелдеріңмен қоса тағы да қандай мақал-мәтел білесіңдер? Ендеше тойда ойналатын ойындарға қарай бет бұрайық.

5. Тойға байланысты ойындар. Қосымша баға алу кезеңі. Түсініктерін сұрау, кейбірін ойнатып көрсету.

Әңгімелесу сұрақтары:

- Той ойындарын білесіздер ме?
- Қазіргі тойларда қандай ойындар ойналып жүр?
- Осы ойындарды қазіргі кезде ойнауға бола ма?
- Бір ойын түрін көрсетші!

Ойын түрлері:

1. Сақина салмақ. 2. Нөмір. 3. Қассың ба, доссың ба? 4. Хан қалай? 5. Монданақ. 6. Орамал тастау. 7. Ұшты-ұшты. 8. Асау көк. 9. Соқыртеке. 10. Белбеу соқ. 11. Ымпи да тымпи. 12. Алтыбақан. 13. Ақсерек-көксерек. 14. Қыз қуу. 15. Күміс алу. 16. Ағаш аяқ. 17. Ақсүйек. 18. Қимақ. 19. Санамақ. 20. Тасымақ. 21. Отырмақ. 22. Сыңарын табу. 23. Почта. 24. Сымсыз телефон. 25. Орын тап. 26. Аттамақ. 27. Епті жігіт. 28. Тасымалдау. 29. Асық ойыны.

Тағы да әр оқушыға жеке тапсырма ретінде ойын шарты жазылған мәтінді ұсынып, ілеспе аударма жасату қажет. Әркім өзіне берілген тапсырманы түсінгенін немесе түсінбегенін айтады. Ойын шартын жақсы ұққан оқушы келесі жолы барлығына ойын ойнатуға жолдама алып, екі бағаға қатар ие бола алады.

6. Бата бергізу, тілектер айтқызу /өздік шағын шығармашылық жұмысын істету/; батаның түрлеріне тоқталып, оңай жатталатын жаттамақ, тақпақ секілді бата мен тілектердің бірнеше мәтінін таңдатып, жаттап ұғып келуге беру. Өз жандарынан қосқызу, мәтінге жалғастырып ой қосқызу.

7. Алған білімдерін бекіту, жалпы шолу жасау:

Блиц-турнир ұйымдастыру /сұрақ тез қойылады, оған тез жауап қайтарылады. Сұрақтары:

- Құдаласқаннан соң қандай тағам түрін жеп, уәде беріседі? /құйрық-бауыр/
- Қызды ұзатқанда берілетін дүние-мүлік аттарын қалай атайды? /жасау/
- Құдаларға кигізетін киімдерді қалай атайды? /киіт/
- Екі жас үйленгенде тігілетін үйдің атауы? /отау/
- Күйеу жігіт қыздың шешесіне қандай кәде, сый жасайды? /сүт ақы/
- Балалар дүниеге келмей тұрғанда құдаласса, қалай аталады? /бел құда/
- Неше атаға дейін дейін қыз алысуға болмайды? /жеті атаға дейін/
- Бұрын құда болғандар тағы да құда болып, қыз алысса қалай делінеді? /сүйек жаңғырту/
- Жас жұбайлар әке-шешелерінен бөлек шыққанда не беріледі? /енші/
- Тұрмысқа шығатын қызға қандай бас киім кигізеді? /сәукеле/

Қай оқушы көп сұраққа жауап береді, сол жеңімпаз атанып, тиісті бағасын қолма-қол алады. Болмаса, екі оқушыны шығарып, кім бұрын жауап береді, қайсы көп балл жинайды, сол жеңімпаз болады.

8. Үйге тапсырма беру. Қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін тереңдете оқу, тойға байланысты жыр, мақал-мәтелдер жаттау, бір ойын түрін басқаларға ойнату, үйрету және де сөзжұмбақ құрастыру.

9. Оқушыларды бағалау.

10. Сабақты қорытындылап, жалпы түсінік тудырып, сабақты аяқтау.

- Құрметті оқушылар, «Білетініміз — бір тоғыз, білмейтініміз — тоқсан тоғыз», — деп дана халқымыз айтқандай, біздер бүгін көптеген мағлұматтарға кез болдық. Бұлардың өзі — ата-бабамыздан қалған асыл мұра. Сол халықтың қазынасын сақтай білейік. Басқа халықтардың салт-дәстүрлерімен салыстырып көрелік. Еліміздің ертеңгі болашағы сендердің қолдарыңда. Дәстүр жалғастығы арта берсін! [5].

Этномәдениеттің көбірек оқытылуынан кейінгі күтілетін нәтижесі мол десек, артық айтқандық болмас.

Оқушы:

1. Қазақтың тарихын, өмірін ой елегінде зерделейді, салыстырады, қабілетін дамытады.
2. Қазақтың ән мен жырына қанық боп, бойы үйренеді.
3. Сөздік қорын көбейтеді. Дайын фразаларды, тұтас сөйлемдерді, шешендік толғауларды сөйлеу тіліне пайдалана алады.

4. Көркем әдеби тілді меңгеріп, оны дамыта алады.
5. Сөздік жұмысын жүргізіп, сөз мағынасы мен сөз төркініне терең бойлауға, контекстегі сөз мағынасына көңіл бөлуіне мүмкіндігі болады.
6. Халық ауыз әдебиетіне, тарихына, өткен өміріне тіліне, этномәдениетіне, педагогикасына деген қызығушылық артады. Өздігінен ізденіс жасайды.

Ал мұғалімнің алдына қоятын мақсат пен міндеттері мынадай болмақ:

1. Орыс тілді мектептерде тіл игерудегі бес әрекетті қолдану. Олар: айтылым, тыңдалым, жазылым, сөйленім, тілдесім.

2. Қай сыныпта өтілуіне қарай, бастауыш сыныпқа бөлек-бөлек бағдарлама жасап, көбінесе шағын мәтін мен жаттамақ. Санамақ пен көркем суретті картиналар, қазақтың киім үлгілері, ұлттық ойын түрлері, атауы. Және ұлттық ойынмен ойнату арқылы таным-түсініктерін туғызу. Салт-дәстүрлерге байланысты фильмдерді көрсету. Әсіресе бала тәрбиесіне байланысты тұстарына көп мән беру керек.

Ал орта сыныптағыларға қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін өтерде тарих пәнімен тұспа-тұс қатар келіп, қазақтың байырғы еңбек құралдары, қару-жарақтар, киім-кешектер үлгісі және қазіргі кездегі үлгісін көркем суреттерден көрсету. Фильмдерден үзінді көрсету арқылы және оқушылардың өзіне сахналық көріністер мен қойылымдар жасату. Топтар арасында ән мен күйден, салт-дәстүр, әдеп-ғұрып бойынша жарыс ұйымдастырып, ынталандыру бағаларын қою арқылы әр тоқсан сайын сынақ алуды жоспарға енгізу. Ұлттық ойындарды ойнатып, оның түрлерін, қалай ойналатынын ауызша айтқызып дағдыландыру.

Әдеп-ғұрыпқа байланысты тыйым, алғыс, тілек-бата, мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпаш айтқызып жарыстыру әр апта сайын болып тұруы керек.

Жоғарғы сынып оқушыларына жас ерекшеліктеріне қарай көбінесе құдаласу, үйлену, келісу, татуласу, жөн-жоралғылар, қонақ күту, сый-сияпат жасау, дау-дамай шешу, ырым, ым-ишара, киім үлгісі, сән-салтанат үрдісі, көркем әрі әдепті сөйлеу үлгілерін, сөз әдебін көбірек үйрету.

3. Керекті материалдардың барлығы да оқушының танымдық қабілеттерін қалыптастыруға құрылған болуы керек [6].

4. Оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруға, оқытудың жаңа педагогикалық технологиясын шебер ұйымдастыру керек.

5. Сабақта нәтижеге бағытталған жұмыстың интерактивті түрлерін көп пайдалану қажет. Пәнаралық байланыс сабағын молайту үлкен нәтижеге қол жеткізері анық. Мысалы: биология, зоология пәнінде жан-жануарлар мен аң-құстарға байланысты өлең-жырларды және тұрмыста пайдалану жағы басты мақсатта айтылса. Ал тарих, география пәндері де, тіптен, олар қазақ тілі мен әдебиетінің жанашыры болуы керек, оларға әдет-ғұрып, салт-дәстүр тікелей қатысы бар.

6. Оқушының танымын, көзқарасын ұлттық құндылықты қастерлеуге бағыттау.

7. Халық ауыз әдебиетін, салт-дәстүр, әдеп-ғұрыпты оқыту арқылы жаңаша технологияның негізгі идеясы — оқу процесін өмірдегі болып жатқан қарым-қатынасқа ұқсастыру, жымдастыру. Оның әдістемелік маңыздылығы екі негізгі фактормен түсіндіріледі:

1. Тасылмалдау жағдайы. (Бұрыннан бар, дайын материалдарды пайдалана отырып, өмірдегі жағдайларға ұқсастыру).

2. Оқуға ынталандыру жағдайы: а) тіл үйренуге деген талпыныс пен қажеттіліктің туындауы; ә) заман талабына сай білім алу.

Салт-дәстүрлерді, әдеп-ғұрыпты оқыту арқылы рөлдік ойындар, айту, есту, сұхбаттасу барысында коммуникативті технологияны үнемі, жиі қолдану тиімді. Себебі қазақ халқының барлық салт-дәстүрі, ұлттық ойындары міндетті түрде төрт түрлі жолмен оқытылады. Олар: 1) даралық; 2) жұптық; 3) топтық; 4) ұжымдық. Бұлар қатысымдылық әдісті жүзеге асырып, оқушылардың таным-түсінігін, наным-сенімін, өзіндік ой-пікір, көзқарасын, ұстанымын, адамгершілігін, мінез-құлық нормаларын, сөйлеу мәдениетін қалыптастырары анық.

Әдебиеттер тізімі

1 Қалиев С., Оразов М., Смайлова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. — Алматы: Рауан, 2005. — 18-б.

2 Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. — Алматы: Добр. общества, 2001. — 38-б.

- 3 Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. — № 8. — Алматы: Према, 2008. — 32-б.
- 4 *Кенжеахметұлы С.* Казахские народные традиции и обряды. — Алматы: Алматыкітап, 2004. — С. 29.
- 5 Мемлекеттік тілді оқытудың әдістемесі: өзекті мәселелері мен озық технологиялар. — Қарағанды: Санат, 2008. — 47-б.
- 6 *Кадашева Қ.* Қазақ тілін оқыту әдістемесі. — Алматы: Мұрагер, 2005. — 55-б.

Б.К.Садуакас, М.Р. Искаков

Изучение казахских традиций, обрядов в русских классах

Автор затрагивает сложные и актуальные проблемы современности — обучение казахскому языку, при этом вносит свои предложения, дает практические рекомендации по методике обучения. По его мнению, изучение устного народного творчества как специальной учебной дисциплины поможет учащимся при изучении языка. В статье предлагается образец урока-семинара на тему: «Традиции и обычаи казахского народа». Автор уверяет, что обучение языку должно сопровождаться изучением истории и географии Казахстана.

The article deal with complicated and actual problems of the present — learning Kazakh language, offering his own suggestions, practice and systematical advices. Learning people's creative work as special educational discipline helps students in learning language, offers the model of the lesson on topic: «Traditions and customs of Kazakh people». The author proves that learning language must be accompanied by learning history and geography of Kazakhstan and must be in general state level.